

Gábor Eszter: Az Andrássy út körül.

Osiris Kiadó – Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2010. 504 oldal.

Nehezen vitatható az Andrássy út vezető szerepe Budapest újkori városfejlődésében. Számos tanulmány, könyv jelent meg épületeiről és magáról az útról, többek között Gábor Eszter művészettörténész, építészeti szakíró tollából is, aki évek óta foglalkozik a város legfontosabb sugárútjával. Most az elmúlt harminc év alatt e témában megjelent tanulmányait összegyűjtve, egy kötetben tarthatja kezében az olvasó.

Jóllehet viszonylag sokat tudunk magáról az útról, a megépülés körülményeiről, az egyes épületekről, meglehetősen kevés figyelmet kaptak a mögötte lévő utcák vagy akár a Városligeti fasor. Gábor Eszter az Andrássy út és környéke épületállományából, annak tervanyagából bontja ki igen izgalmas történeteit: nemcsak az egyes épületekre, az átépítésekre figyel, hanem az építetőkre, az építészekre, a különböző ingatlanügyletekre is. Így páratlanul gazdag, levéltári forrásokon alapuló építészettörténeti műve egyben fontos társadalomtörténeti munka is. Polgárok és vállalkozók, művészek és mérnökök, politikusok és arisztokraták képe rajzolódik ki előttünk, akik itt éltek, vásároltak, építettek, bontattak és alkottak.

A remek kiállítású, képekkel gazdagon illusztrált munka tehát nem monográfia, hanem tanulmánykötet, mely öt nagy fejezetre osztva mutatja be az Andrássy utat és környékét. Ezen belül váltakozó számú és hosszúságú tanulmányt találunk, melyek sok

esetben már korábban is kifejtett problémákat tárgyalnak – de ilyenkor más szemszögből és más hangsúllyal vizsgálják témájukat. A tanulmányok után a függelékben megtaláljuk az Andrássy útra és a Városligeti fasorra vonatkozó legfontosabb adattárakat.

Az első rész magának a sugárútnak a történetét foglalja össze a teljesség igénye nélkül, a kiegészítés körül felvetődött ötlet megszületésétől kezdve az 1885. május 1-jei átadásig, majd a történetet folytatva egészen napjainkig. Mivel a Városligetet a város egyesítése körül még csak a szűk Király utcán át lehetett megközelíteni, elhatározták az út felépítését a még igen külvárosias területen. A komoly városrendezési feladatokra – londoni mintára – létrehozott Fővárosi Közmunkák Tanácsa koordinálta a munkálatokat, és döntött az út – két tér közbeiktatásával történő – három szakaszra osztásáról. Az utat fakockákkal burkolták, mellette platánsor húzódott, és lassan elkészültek az épületek, melyek közül a legfontosabbakat mind megemlíti a szerző a Foncière-palotától az Operáig, nem feledkezve meg a legfontosabb üzletekről és kávéházakról sem. Az összehasonlítási alapul kínáló bécsi Ringtól való legfontosabb különbség, hogy itt gyakorlatilag nincsenek középületek. Kialakult viszont egy sajátos épülettípus, a palotabérház, mely nem azonos a már a korszakban is „hazug”-nak nevezett bérpalotával. Az ekkoriban még fákkal beültetett Hősök teréig húzódó útvonal mellől

a tehetősebbek a hegyekbe költöztek, az út az idők folyamán elveszítette egykori fényét, melyet napjainkra lassan talán visszanyer.

A következő, *Nyereség és veszteség* című fejezet két igen érdekes tanulmányt tartalmaz, melyek elsősorban az ingatlanügyletek gazdasági aspektusait engedik láttatni. Ezt fontos kiemelni, hiszen a művészettörténeszek gyakran elvesznek az egyes épületek, művek esztétikai megközelítésében. Az első tanulmányban a szerző az információ szerepét vizsgálja Andrassy Gyula és Csengery Antal telekvásárlásaiban. Vajon milyen szerepet játszott a Sugárút kijelölésében Andrassy két telke? Hogyan növelhette meg telke értékét az a nem túl vagyonos politikus, akinek megvoltak a megfelelő információforrásai? E kérdésekre keres, és talál is választ a szerző. A másik tanulmány szintén eddig nem vizsgált területre vezet, nevezetesen, hogy a korai évek precedensteremtő szabálysértései révén hogyan fogyott el az éltető zöldterület az egykori villanegyvedből.

Az *eltűnt városnegyedek* című rész három tanulmánya olyan területeket mutat be, melyek ma már nem láthatóak egykori formájukban. A kötet mintegy harmadát kitevő, teljességre törekvő első tanulmány a Városligeti fasort (egykori nevén Stadtwaldchen Allée) mutatja be. A fasor 1800-ban jött létre a Király utca folytatásaként, és ekkor osztották ki a telkeket is. Az építészettörténeti kutatást nehezíti, hogy a környék 1838-ig, az árvíz évéig külterületnek számított, ezért nem volt kötelező az építési terveket bemutatni. Ahol nem lehet bizonyosan megállapítani az építész kilétét, ott a szerző

analógiákat keres. Bemutatja az összes dokumentálható villát és egyéb épületet, így a lövészegylet épületét, a nyári mulatókat, az egykori faszínházat, az üvegházakat, sőt, egy majorságot is. Megismerhetjük a villát mint épülettípust, a kezdetektől a jellegzetes 19. századi városi polgári villáig. Részletes társadalomtörténeti képet rajzol a szerző a telkek tulajdonosairól, foglalkozásukról és vallásukról.

Az Andrassy út másik oldalán fekvő epreskerti művésztelep abban az időben jött létre, amikor a pesti művészek műtermeknek igencsak szűkben lehettek. A területet ezért Trefort Ágoston segítségével kedvezményesen kapták meg, majd szabadon álló pavilonokkal építették be. Ez a rendszer biztosította a műtermek számára elegendő fényt. Jó döntésnek érzem, hogy Gábor Eszter jórészt nem ezekkel a kvalitásaikban gyengébb műterem-épületekkel foglalkozik, hanem megeléveníti előttünk azt a világot, amikor a művész presztízse növekedni kezd, műterme nyitottá, a társadalmi élet egyik központjává válik. Így betekinthetünk a Feszty–Jókai-villa velencei gótikát idéző falai mögé, és láthatjuk a festő Makart bécsi műtermét idéző, különöst és értékest keverő atelier-jét. A művészek tehát otthonra leltek itt, de a későbbiekben, akárcsak a következő tanulmányban tárgyalt XXXII. csoport villanegyvedből, innen is kiszorultak a kisebb épületek és az eredeti tulajdonosok.

A következő fejezetben képet kapunk arról a sokszínűségről, mely a környék villáit jellemezte. Az első tanulmány azt a tornyos villatípust mutatja be, melynek eredetét Tosca-

nában kell keresnünk, és hozzánk berlini és potsdami közvetítéssel érkezett. A második tanulmány az előzőekben is említett villák mellett elsősorban az új tendenciákkal, a századfordulón bekövetkező ízlésváltással foglalkozik, melynek legekleatásabb példája a Babocsay-villa. Az Árkay Aladár által tervezett, szélsőséges, szertelen épület a szecesszió egyik „végpontjaként” is értelmezhető, sajnos egy újabb ízlésváltás eredményeként később átépítették. A villa egyfajta reklám is lehetett építési vállalkozó tulajdonosának, csakúgy, mint a következő részben tárgyalt Grünwald-, és különösen a Schiffer-villa. A két család nagyívű műpártolására egy 1999-ben előkerült festmény irányította rá (ismét) a figyelmet.

Az utolsó fejezet egyes villákkal és azok építtetőivel foglalkozik. Így a Wechselmann-villáról szóló két tanulmány elsősorban azt az izgalmas kérdést járja körül, hogy ki lehetett az épület valódi tervezője: Ybl Miklós, vagy talán az irodájában dolgozó, de fiatalon elhunyt Unger Emil, vagy esetleg a megbízó, az építési vállalkozó Wechselmann Ignác? Az építészettörténész-szakma rejtelmeibe vezet itt be minket Gábor Eszter, aki elsősorban a stíluskritika segítségével próbál választ adni – az egyelőre megválaszolhatatlan – kérdésre, de számos más fegyvert is bevet, érveket és ellenérveket sorakoztatva fel az egyes építészeti szerzősége mellett és ellen. A Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum, azaz az egykori Knorr-, majd Hopp-villa épülete igazi ritkaságnak számít az Andrássy út épületállományában, hiszen

szinte teljesen eredeti formáját őrzi. Nem így az Erdődy-, Semsey-, Vanderbilt Gladys-palota, mely többszöri átépítéssel próbálta kiszolgálni tehető tulajdonosai igényeit. Különös, de tervrajzok és tulajdoni lapok segítségével megoldódni látszik Czobor Béla egyházi pályára lépett művészettörténész, régész örökösének rejtélye. Végül a Schiffer-villába nyerünk ismételt bepillantást. A megbízó Schiffer Miksa mérnök és vállalkozó, aki merészen új villát építtet Vágó Józseffel. A késő szecesszió összegző jellegű alkotásaként felfogható épületet – a Gesamtkunstwerk jegyében – a kor jeles képzőművészeinek alkotásai tették teljessé.

A kötet szerzője, Gábor Eszter igen otthonosan mozog nemcsak az építészettörténet, de a társadalomtörténet területén is. Jelen munkája értékét nagymértékben emeli, hogy saját, levéltári forrásokon alapuló kutatásait egészítette ki a legfontosabb szakirodalmi hivatkozásokkal, korabeli építészeti kritikákkal, visszaemlékezésekkel. A szerző impozáns módon kezeli és dolgozza fel írásaiban az átnézett levéltári anyagot, ahogy az újkori építészettörténet felhasznált módszereinek gazdagsága is páratlan. A képek, a hivatkozások és az adattár egyaránt segítik a laikus olvasót, illetve a kutatásban fogódzót kereső, vagy azt éppen elkezdő kutatót. A szerző problémafelvetései között számos eddig nem tárgyalt, de releváns témát találunk. Valóban hiánypótló műnek tekinthetjük ezt a munkát, mert nemcsak az Andrássy út épületeivel foglalkozik, hanem annak környékével is. Ez azért fontos, mert az Andrássy út nem kulisszaszerűen épült bele a város szövetébe,

hanem annak szerves részeként, a környező utcák rendezésével, eddig mégsem irányult különösebb figyelem e területekre.

A munka egyetlen problematikus pontjának az aktualizáció kérdését tartom. Gábor Eszter is több helyen említi, hogy mi működik az adott épületben napjainkban, illetve hogyan építették át azokat, ám ezekben az említésekben nincsen rendszer. A képalírásokban is csak két-három negatív példával találkozunk, azonban a közelmúlt felújításai, helyreállításai nem kaptak helyet e kötetben. Legalább a képek, képalírások szintjén, vagy esetleg egy új tanulmány

keretében érdemes lett volna a megújuló – esetleg vészesen pusztuló – épületállományt hangsúlyosabban bemutatni.

Számos kérdést hagyott nyitva a szerző, de a kötet kiváló alapja lehet a további kutatásoknak, a lappangó tervek, tulajdoni lapok, vagyis újabb történetek feltárásának. Adatgazdagsága, változatos és példaszerűen használt kutatási módszerei miatt úgy gondolom, e munka nem hiányozhat az újkori Budapesttel foglalkozó építészet-, város- és társadalomtörténések polcáról.

Bagi László